

Бедна ж мая хатка расселася з краю,
Між пяскоў, каменняў, ля самага гаю,
Ля самага бору, на беражку лесу,
Ніхто тут не трафе, хоць бы з інтарэсу.

Кепска ж мая хатка, падваліна згіла,
І дымна, і зімна, а мне яна міла.
Не буду мяняцца хоць бы і на замкі,—
Калок свой мілэйшы, як чужыя клямкі.

Ф. Багушэвіч
“МАЯ ХАТА”

Уладзімір Содаль

Кушлянскі кут

Мінск
«Польмя»
1990

ББК 83.3
Бел 1 С 57

СЛОЎКА ПРА ХАТУ

Рэцэнзент доктар філалагічных навук,
прафесар А. А. Лойка

Книга знакомит с местами, связанными
с жизнью и творчеством белорусского поэта
и публициста Ф. Богушевича.

Посвящается 150-й годовщине со дня
рождения поэта.

Содаль У. І.

Кушлянскі кут.— Мн.: Польша, 1990.—
63 с.: іл.—
ISBN 5-345-00310-6.

Кніга знаёміць з мясцінамі, звязанымі з
жыццём і творчасцю беларускага паэта і
публіцыста Ф. Багушэвіча.

Прысвячаецца 150-й гадавіне з дня
нараджэння паэта.

Для шырокага кола чытачоў.

Францішак Багушэвіч, як вядома, на-
радзіўся ў фальварку Свіраны пад Вільняй.
Але свядомыя гады яго жыцця прайшлі ў
Кушлянах, таму мы і лічым гэтую мясціну
яго радзімай, яго бацькаўшчынай. Ды яно і
на самой справе так. У Кушлянах Багушэ-
вічы жылі з даўніх часоў. У 1749 годзе
фальварак купіў за чатырыста пяцьдзесят
злотых Францішкаў прапрадзед Антон. З
тае пары і ажда саракавых гадоў нашага
стагоддзя хто-небудзь ды жыў з Багу-
шэвічаў у Кушлянах.

У пару Францішкавага маленства Куш-
ляны нагадвалі старасвецкі кут з усімі яго
атрыбутамі, з нізкімі прысадзістымі пунямі,
аборамі, свірнамi, стадоламi, з прыдарож-
нымі каплічкамі і крыжамі. Не было тут
яшчэ тады тае прасторнае, з доўгаю веран-
даю, на шэсць вялікіх пакояў хаты, якая
сёння: стаіць на паэтавай сядзібе. Гэтая
хата з'явіцца значна пазней, на схіле паэ-
тавага жыцця. А гадаваўся ён, набіраўся
сілы, рос у больш простаі, больш падобнай
да сялянскай. І месцілася яна на іншым
месцы, і збудавана была крыху інакш. Хату
гэтую тут называлі афіцыйнай. Была яна на
два канцы. Пасярэдзіне — брылёк-паветка
на слупках-кругляках, сенейкі, камора.

Перад паветкай — пляскаты камень-парог. Уваход у хату быў з боку гаспадарчых пабудоў. На іх глядзелі і вокны з-пад нізка спущанай саламянай страхі. Былі яшчэ вокны у канцавых сценах, па два на кожным канцы. Стаяла хата на мураваным падмурку. Падмурак той ацалеў і разам з грудком ад хатнішча паказвае нам, дзе, на якім месцы стаяла хата паэтавага маленства, як яна была спланавана. Прастаяла старая бацькоўская хата да трыццаціх гадоў нашага стагоддзя. Але Багушэвічы ў той час ужо ў ёй не жылі. У 1896 годзе паэт пабудаваў новы, больш прасторны дом. Яго абмінулі віхуры пажараў і войнаў, і нам, на нашу радасць, на наша шчасце, ёсць куды зайсці, ёсць дзе і да чаго прычасціцца і хоць на хвілінку ўявіць тое жыццё, якое некалі снавалася пад яе страхой. Ад гэтай хаты мы і пачнем нашу вандроўку па Кушлянах.

ПАРК

Кожнага, хто наведвае Багушэвічаву сядзібу, уражвае яе ўтульнасць. Усё тут — і забудова, і дарогі, і невялікія сцяжынкі — патанае ў зеляніне дрэў. Імі атулена і песнярова хата. Яны ж вызначаюць межы сядзібы. У векавых дрэвах невялікі, сотак

на трыццаць, падворак з паўночнага захаду. А калі яшчэ згадаем, што перад паэтавым домам некалі рос вялікі, аж да самага поплава сад, то можна ўявіць, які гэта быў колісь гожаы куток. Але якія ж дрэвы растуць на паэтавай сядзібе? Колькі іх? Як яны пасаджаны? Выпадкова, як патрапіць, ці ёсць у тым якісь лад?

Калі я спытаўся аднойчы пра гэта ў тых, хто не раз і не два быў у Кушлянах, дык пытанне мае выклікала здзіўленне: «А напраўду, якія ж дрэвы там растуць?» Нават дзядзька Міхал, першы даглядчык Багушэвічавай сядзібы, які з дня ў дзень ходзіць паміж гэтых абсадаў, не мог адказаць дакладна на мае пытанні. «А я і не думаў пра гэта,—кажа ён. — Вось давайце разам і паглядзім».

Агляд сядзібы пачынаем з усходу. Адразу ж у вочы кінулася купка з шасці гонкіх клёнаў. Яна нагадвае зялёную альтанку з жывых дрэў. Ды што нагадвае! Гэта і ёсць невялікая альтанка з клёнаў. Пасаджаны яны густа, з уваходам з боку хаты. Тры з іх, крыху нахілёныя над сцяжынкаю, растуць адзін пры адным, нібы з аднаго кораня. Кожны з іх па-свойму «кампануе» гэты гожаы куточак. А збоч атуляе яго ад ветру вялізны бэзавы куст. Некалі, калі дрэвы былі маладыя, зялёная стрэшка гэтай

альтаначкі была над самай галавою тых, хто заходзіў пад яе шаты. Цяпер жа дрэвы вынеслі свае верхавіны аж пад самае неба. Альтанка нешырокая, чалавекі на два. Вельмі імпануе для закаханых.

Паўднёвы кут хаты таксама атуляюць два клёны і вяз. Растуць яны недалёка адзін ад аднаго. Пад іх шатамі добра пасядзеццё у ліпеньскую спёку. На старой, 1898 ці 1899 года фатаграфіі відаць, што з поўдня, пры самой верандзе колісь расло яшчэ якоесь дрэва. Галінкі яго кляліся проста на гонтавую страху салькі. Гэта быў вяз. Дзядзька Міхал згадвае, што паблізу гэтай мясціны, на яго памяці, расла яшчэ старая і вельмі файная яблыня.

Ну, а якая ж абсада на Багушэвічавай сядзібе з захаду і поўначы? Як мы ўжо казалі, падворацк спрэс у векавых дрэвах. Хата і тут па кутах атулена дрэвамі: з паўднёвага захаду — дзвюма ліпамі, з поўначы — вязам. Паміж імі, у глыбіні абсадаў, у самым сярэдку, магутная ліпа. Яна пачувае сябе тут уладарна, нібы каралеўна. Вакол яе вялікая вольная прастора. Гэтая ліпа гуртуе вакол сябе ўсе астатнія дрэвы ў нешта адно, завершанае. Пры ёй маленькі кусток маладога бэзу. «Даўней тут рос стары куст, але я яго

выкарчаваў, пасохлы быў»,—кажа дзядзька Міхал.

Недалёка ад вяза, з паўночнага ўсходу, наўскасячок ад хаты, яшчэ чатыры, шарком, адна ў адну, старыя ліпы. Чаму яны так пасаджаны, цяжка сказаць. Можа, падворацк у гэтым месцы меў не чатырохкантную, а нейкую іншую форму. Ва ўсякім разе паўночны кут Багушэвічавай сядзібы крыху скруглены. Там нават ацалеў невялікі, зрэзаны пры самай зямлі, амшэлы дубовы слупок. Гэта, як мне казалі, быў заезд у двор Маркоўскага, Багушэвічавога суседа. Але найпрыгажэйшая ўкраца сядзібы, яе аздоба, безумоўна, прысады. З паўднёвага захаду яны спрэс з елак. Іх цяпер тут шаснаццаць. Некалі было болей, іх падразалі, стрыглі, падціналі. Елкавая абсада пераходзіць у доўгую, з паўварсты, пераважна каштанавую алею. Але пра яе асобная размова. Поблізу, калі ўважліва прыгледзецца, таксама невялікая — з двух клёнаў і ліпы — жывая альтанка. Далей ідуць яшчэ тры ліпы, дзве з іх побач, трэцяя крышку воддаць. За ёй выносная стройная елка, раскідзістая таполя. Поблізу гэтай таполі — той амшэлы слупок, дзе колісь была брама на сядзібу Маркоўскага. Багушэвічавы сядзіба ад суседскай адмежавана спачатку клёнам, а затым ідзе вяз, з

двойной верхавінаю ліпа і яшчэ клён і да-лей, аж да самага поплава, пайшоў шыро-каю стужкаю, па абодва бакі, арэшнік. Ся-род арэшніку стары паламаны бураю каш-тан, за ім вяз, ліпа і побач красуня-бяроза, ці не ўнучка той, пра якую пісаў Францішак Багушэвіч у адным з сваіх вершаў, што як быў малы, дык на яе лазіў, калыхаўся. Праўда, калі клалі новую дарогу, падрэзалі прыгажуні карані і цяпер хварэе, бедная, засыхае. Уздоўж старой дарогі на Стрыпу-ны Багушэвіч насадзіў глогу ді інакш — галыбеню, тутэйшая назва — дзікая бяроза. Па самой жа сядзібе расце жоўтая мё-дадайная акацыя. Гэта абсада пачыналася ад драўлянай пуні і даходзіла аж да старой афіцыны. Рэшткі абсады з жоўтай акацыі, гэтак жа, як з глогу, захаваліся. Гэта была нібы жывая агароджа, жываплот.

З паўднёвага ўсходу і поўдня зачыкалі сядзібу, за садам, колькі ліпаў. Дзве з іх ацалелі. Вось такі ў агульных абрысах парк сёння. Займае ён крыху больш за два гек-тары. Кажуць, што Францішак Багушэвіч быў выдатны агароднік. «Аграном таго не ведаў, што ведаў Багушэвіч», — згадваў гіра паэта яго кушлянскі сусед Станіслаў Альхімовіч.

Колісь у пасадцы прысядзібных паркаў прымалі ўдзел мастакі, архітэктары, бата-

нікі. Багушэвіч, думаецца, не меў сродкаў запрашаць гэтулькі спецыялістаў, знаўцаў, сам сабе быў і архітэктар, і батанік, і мастак. Праўда, без іх парадаў, а ў гэтым мы ўпэўненыя, не абышоўся. У яго было шмат знаёмых сярод мастакоў і батанікаў, і ён з імі раіўся, калі будаваўся, як і што лепей і дзе пасадзіць. Дый бачыў ён, як гэта ў людзей рабілася.

Паркі падзяляюць на пейзажныя, рэгу-лярныя, эканамічныя. Багушэвічаў прыся-дзібны парк належыць да рэгулярных. У ім добра спалучалася садовая пасадка з дэка-ратыўнаю. Шмат на Багушэвічавай сядзібе расло сліваў, вішняў, чорных і чырвоных парэчак, агрэсту. Кушляны, згадвала паэ-тава ўнучка Станіслава Тамашэўская, у гады яе маленства былі як лялька.

БАГУШЭВІЧАВЫ ДУБЫ

Іх некалі ў наваколлі Кушлянаў было шмат. Каржакавацьця, яны раслі на папла-вах, на ўзлесках, уздоўж дарогі на Наздрачуны і на ўзмежках. Хто і калі іх садзіў, кушлянцы не памятаюць — так даўно гэта было, але дубы тья надта аздаблялі паэтаву сядзібу. Багушэвіч ганарыўся імі і не раз цешыўся, захапляўся

іх волатаўскай сілаю. Яшчэ хлапчуком ён збіраў пад імі срабрыстыя, нібы майскія жукі, жалуды. Жалудамі кармілі жывёлу, на дубовым лісце, надаралася, пяклі хлеб.

Былі гэта ўсё векавыя прыгажуны. Кожны з іх меў сваю гісторыю. З іх лёсам моцна часам пераплятаўся і лёс людзей.

Вось каля гэтага, выпаленага ў сярэдзіне, у тры абхваты чалавечых рук таўстуна, расказваюць, Багушэвічаў бацька ў маладыя гады ўпаляваў мядзведзя.

А пад дубам, што колісь рос на поплаве, Францішак Багушэвіч вырасціў не адзін дзесятак дабрэнных баравікоў.

Пра тое, як яму гэта ўдалося, расказвала ўнучка паэта Станіслава Тамашэўская.

...Нібыта аднаго разу Багушэвіч прынёс з лесу старога, амаль спаракнелага — поры з яго ўжо сыпаліся — грыба. Быў гэта вельмі стары баравік. Багушэвіч размачыў яго ў цёплай дажджавой вадзе, змяшаў з лясной глебай і трымаў гэты росчын у драўлянай пасудзіне тыдні так з два. Пасля ўзараў поплаў пад дубам і разліў грыбное месіва па ўзараным лапіку. Мінула колькі часу — і неўзабаве прабіліся першыя дзве крамяныя шапачкі, а затым яшчэ і яшчэ.

Пра гэты Багушэвічаў дослед Станіслава Тамашэўская чула ад сваёй бабкі —

Багушэвічавай жонкі. Бабка паказвала ёй і той дуб, пад якім раслі добрыкі.

«Будучы ўжо замужам,—згадвае Тамашэўская, — я збірала там па трыццаць-сорак прыгожых баравікоў».

Цікава, што ўслед за Багушэвічам і іншыя кушыянды спрабавалі паўтарыць яго дослед. Ды толькі ў іх нічога чамусьці з гэтага не выйшла, хаця яны рабілі амаль усё тое ж, што і Багушэвіч.

Дубы раслі на Багушэвічавай сядзібе не толькі дзеля ўкрасы і ўцехі. З іх выраблялі клёпку, спіцы на колы, восі, гнулі палазы, рабілі цабэркі, штандары, капылы на сані. Таму з гэтых дубоў здараліся і прыкрыя сваркі і непаразуменні з суседзямі, асабліва з-за тых, што раслі на межах. Толькі дубы не звярталі на ўсе гэтыя чалавечыя звадкі ўвагі. Шумелі сабе паціху лісцём, прагна смакталі з глебы зямныя сокі, ганялі іх па ствалах і суках, цягнуліся сваімі шатамі ўсе вышэй і вышэй да сонда, прымалі на сябе ў навальнічныя дні ўдары маланак, адводзілі іх ад гаспадарчых пабудоў. Яны і былі тут нібы маланкаадводцы. Пяруны ў іх білі не раз. Калашмацілі іх вятры. Скарачалі век і пастушковы вогнішчы, і сякеры бяздумных людзей. Але яны стаялі мужна, як саадаты, як вуі. І ўсё ж час браў сваё. Спакваля дубы засыхалі, чээлі, лыселі, і тады — было ўжо

гэта пасля апошняй вайны — патрыярхаў пусцілі пад пілу. Але дубы і ў агоні заста-валася самімі сабою, пілавацца не даваліся, супраціўляліся, рвалі пілы. Шмат пралілі поту тыя, хто наважыўся звесці іх са свету, назаўсёды разлучыць з каранямі жыцця.

Засталіся толькі два волаты, адзін быў ужо без макаўкі і голля. Стаяў сярод неза-сеянага поля, нібы той воін, што выйшаў з няроўнага бою, але няскораны, з сукамі-куксамі, увесь аблуплены, абмыты дажджамі, абвеяны вятрамі і цвёрды, як кос-тка. Але і такі ён выглядаў даволі сімвалічна і даносіў да нас якоесь дыханне сваіх часоў.

У 1976 годзе яго сухастойны век скарацілі трактарысты. Падчапілі на трос — і вышмаргнулі з той зямелькі, з якой ён зросся і з якой яму жыць было любя. Расказваюць, нават мёртвы ён не хацеў расставацца са сваімі каранямі, доўга тужыўся, не здаваўся, моцна трымаўся за грыўку шмат гадоў неаранае зямлі, якую аб'язджалі нават трактары, баючыся, каб часам не парваць свае плугі аб яго карані. І ўсё ж сорок ці болей конскіх сіл адолелі яго, вырвалі з векавога дзірвану.

Трактарысты, безумоўна, паспяшаліся. З таго дубу можна было б выказаць добрую драўляную скульптуру і быў бы на Багушэ-вічавай сядзібе і помнік яго часу, і твор

мастацтва. Цяпер іх гарачыя галовы пага-джаюцца, што паспяшаліся, не падумалі. Ды ўжо позна.

Цяпер ад былых волатаў на Багу-шэвічавай сядзібе засталіся толькі шыра-чэзныя, нібы сталы, пачарнелыя пні, у падземных сутарэннях якіх знайшлі сабе прытулак самыя розныя казюркі. Асабліва яны шырокія ў кустоўі галыбеню абапал маляўнічай дарогі на Наздрачуны.

Між іншым, менавіта па гэтай дарозе правялі кушлянцы свайго песняра, свайго паэта і земляка ў апошні шлях, пранеслі яго між любімых дубоў. Багушэвічавы дубы былі не толькі сведкамі, але і ўдзельнікамі вялікай жалобы.

ВАЎКЕЛЫ

Ваўкеламі ў Кушлянах называюць агра-мадную — ад Трахімоў і Трыколяў і аж да самых Рудалёў — нізовіну, якая яшчэ не гэтак даўно была спрэс парослая непрылаз-нымі хмызамі.

Калі б па нейкай прычыне мы абмінулі гэты куток, не згадалі яго, наша ўяўленне пра Кушляны было б вельмі няпоўнае.

Цяпер гэта ўжо асушаны выган. Калісь-ці ж тут заўсёды стаяла, ніколі не сыходзіла

парыжэлая вада. Між непразных хмызоў, на буграх, рос альхоўнік, дробны бярэзнік з каржакаватымі хваінкамі. А што тут ужо птаства рознага было! Як толькі надыходзіла вясна, жаласна кігікалі над прагаламі кнігаўкі. Па начах кугукалі совы. На дошцітку драў дзярчач. А ў маі заходзіліся-цохкалі салаўі. На старадрэвінах ускрай Ваўкелаў клякаталі буслы. Люба слушаць было гэтае птушынае рознагалоссе, гэты птушыны грай. Усім тут было раздольна. Зумкалі над вербалозавымі коцікамі пчолы, пекна спявалі і жабоцькі.

Ваўкелы кармілі, паілі кушлянцаў, абывалі і шмат чаго іншага давалі. З Ваўкелаў — мох, шчаўе, сена, дубцы на кашы, луцце на лапці. Трэба ягады — зноў жа ідзі ў Ваўкелы. Спелі тут пры беразе маліны, ажыны, каліна, крушына. А што чаромхі было! Трапляліся чорныя парэчкі. Былі лапікі і з суніцамі, дзе вышэй ды сушэй. Стронгі захацеў — і яе знойдзеце ў Ваўкелах. Праз Ваўкелы, віхляючы між хмызоў, цурчэла-абцякала крынічная ручайка. То і стронзе там, кажуць, было раздолле — гуляла сабе, падскокваючы, пакуль хто не ўловіць яе. У гэтай жа ручайцы кушлянскія кабеты і палотны бялілі.

Вясною з усіх кушлянскіх пагоркаў вада збягалася ў Ваўкелы. Але мінала два-тры

дні, і вялікая вада сыходзіла ў далёкія рэчкі, заставалася толькі свая, і тады ўжо кушлянцы смялей ступалі ў Ваўкелы, бралі з іх усё, што толькі льга было ўзяць.

У Ваўкелах былі і сажалкі. Адна ля Рудалёў, другая ў Садках. То гэта былі не проста сажалкі. У адной з іх, у той, што ля Рудалёў, усе акалічныя сяляне сваю шарачковую апаратку фарбавалі. Там быў руды торф, з рудою. То добра было фарбаваць зрэбнае ў рудое. Пэўна з гэтага і веска Рудалі завецца. А ў Садках была сажалка з белаю глінаю. То кушлянцы гэтай глінаю бялілі сцены. Бывала, як пабеяць да свята якога, дык сцены тыя аж вочы спяць, такія бялюткія.

Чым жа яшчэ былі слаўныя Ваўкелы?

З імі кушлянцы звязваюць шмат дзівосаў розных неверагодных здарэнняў і прыгод. Адно з іх апісаў паэт у вершы, які так і назваў — «Здарэнне». Згадаем яго пачатак:

Ехаў я раз ад Кіаны
Ды ў Смургоні, і не п'яны,
І даехаў на Ваўкелы,
А конь добры быў — мой белы.
Тыц! стаў конь, наравіцца!
І храпець і дыба стаў,
Што не можна прыступіцца,
Чуць аглоблі не зламаў.

Што ж далей адбывалася ў Ваўкелах з падарожным? Азірнуўся ён наўкола і ніяк не ўцяміць, чаго гэта яго конь наравіцца. Азірнуўся яшчэ раз і бачыць — бочка пры дарозе. Ускаціў яе на панарад, аж тая бочка зусім і не бочка, а каза з рагамі. Глядзіць — і конь яго не конь, а быда нейкае. І нехта ў лесе раптам як зарагоча... Карацей, набраўся страху той падарожны, пакуль Ваўкелы мінуў.

Сёння ў гэтыя здарэнні кушлянцы не надта вераць, называюць іх байкамі. Але даўней, калі навакольная прырода была ўладаркаю над чалавекам, калі наўкола былі цёмныя непраходныя пушчы, гэтыя здарэнні ой як уражвалі людзей.

Ваўкелы не толькі кармілі і абувалі кушлянцаў. Яны яшчэ іх і лячылі. Марыя Саевіч, з Каспяровічаў, напрыклад, згадвае, што ў даўнія часы — пра гэта яна ад свайго таты чула, — калі лютавалі розныя эпідэміі, пошасці, кушлянцы збіралі ў Ваўкелах травы і лячыліся ад хвароб і мору. Ад халеры, згадваюць, ратаваліся дзягілем. Гэты дзягіль рос толькі ў Ваўкелах. Яго варылі і пілі з гарэлкай — і страшная хвароба спакваля адступала.

Марыя Саевіч згадвае і яшчэ адзін цікавы факт. Нібыта тое здарэнне, якое апісаў Багушэвіч у вершы «Хрэсьбіны

Мацюка», адбылося ля Ваўкелаў. Вось яе кароценькае, слова ў слова, апавяданне: «Да Багушэвічавых Ваўкелаў прылягалі шнурцы нашай вёскі. Тата расказваў: аднаго разу ў канцы гэтых шнуроў Багушэвіча напаткалі казакі, і яны яго там страшэнна катавалі. Пасля ўсе гэтыя свае пакуты апісаў у вершы».

Мабыць, шмат чаго іншага маглі б расказаць нам Ваўкелы пра нашага песняра. На іх жа ўлонні прайшло Францішкава маленства, юнацкія гады. Не адзін раз ён прыводзіў сюды коней на начлег. Багушэвічы ў Ваўкелах мелі семсот сорок два сажані сенажаці. Менавіта на гэтым невялікім сенажатным лапіку, пры зырккім пастушковым вогнішчы, сярод цемені ночы, наслухаўся ён у маленстве розных кушлянскіх легендаў і паданняў, трывожных начных гукаў, наглядзеўся самых розных досвіткаў, нацешыўся ранішнімі перагукамі пастушковых дудак. Уся гэта ваўкелаўская рамантыка не прайшла для Францішка марна. Яна абвастрыла ў ім паэтычную чуйнасць да прыроды, да навакольнага жыцця, абудзіла назіральнасць.

І ў пазнейшыя гады Багушэвіча вабілі да сябе Ваўкелы, але ўжо ў іншай праяве. Любіў ён, вярнуўшыся з Вільні, пасля гарадскога тлуму, пахадзіць па загадкавых

ваўкелаўскіх сцэжках з стрэльбаю за плячыма. Кажуць нават, што Ваўкелы яму жыццё скарацілі.

Нібыта пайшоў ён аднаго разу на паляванне, і ў яго пад нагамі дзярно прарвалася, ён уваліўся ў багну ды і застыўся. А быў і без гэтага ўжо хворы. Нехта нават бачыў, як яго неслі, дык у кулаку тарфяная багна была.

Ваўкелы выцерабілі і асушылі ў пяцідзiesiąтыя гады. Наваколле Кушлянаў, іх гістарычны ландшафт, безумоўна ж, парушыўся. Не чуваць тут больш таго птушынага граю, што цешыў колісь паэтава сэрца. Зніклі з Кушлянаў усялякія дзівосы і здарэнні. Ад Ваўкелаў застаўся толькі невялікі лапкі з хмьзамі. Гэта ля самых Трыколяў. Сюды ніякія трактары не ўехалі, такая там багна. Крыніцы адтуль цякуць. Бярэ выток і ваўкелаўскі ручай. Ён і сёння жвава гамоніць у глыбокім, пракапаным канаўшчыкамі рэчышчы, бяжыць да больш паўнаводнай рачулікі Сікункі. Гамоніць улетку і ўзімку, нават у вялікія маразы не замярзае. Прыкідае ручаінку трохі снегам, прысыпле. Ёй там цёпла і ўтульна. Ну але ж чаму, спытаеце, гэтая мясціна Ваўкеламі завецца? Кажуць, даўней, каалі наўкола Кушлянаў былі адны цёмныя непраходныя пушчы і зімою скрозь усё замярзала,

бралася на снег ці лёд, сюды, да гэтай жывой ручаінікі, прыходзілі воўчыя зграі ваду піць. То гэтую мясціну нашы далёкія продкі і назвалі Ваўкелы.

Пра Ваўкелы сёння нагадвае і яшчэ адна памятка: высокая, выносная чарэшняя на паэтавай сядзібе. Яе ў 1954 годзе — расла яна ля сажалкі — дубчыкам перасадзіў Міхал Ляпеха. Дрэва з той пары разраслося, набралася моды. У 1985 годзе ля яго прымацавалі шыльдачку, якая і апавядае нам, што гэтае дрэва з Ваўкелаў.

САЖАЛКА

Багушэвічава ўнучка Станіслава Тамашэўская казалі: «Кушляны — вельмі зручныя для жыцця. Аднаго ім бракавала: не было паблізу вялікай вады». Гэты недахоп зліквідавала сажалка. Яе выкапалі ў канцы сядзібы, на нізкай мясціне, на ўскрайку Ваўкелаў. Сажалка гэтая невялікая, соткі на тры-чатыры, але жыццёвыя выгоды Багушэвічы мелі значныя. З трох бакоў яе абступалі чараты, кусты. Нахілены над сажалкаю вербалоз і водная роўнядзь вельмі ўпрыгожвалі сядзібу. Улетку тут любілі бавіць час дзеці: купаліся, лавілі рыбу — лінёў і карпаў. А рыба тут была і ёсць

зараз. Была там і старая пахілая над вадою вярба. Дык дзеці з яе не злазілі. Любілі на ёй хавацца ў летнюю спёку, чыталі там кнігі. Часта звінелі дзіцячыя галасы на сажалцы і зімою. Рабілі тут коўзанку, крутуху. Увесну каталіся на крыгах, прытах, у цэбрах ці начоўках. Тут заўсёды было весела, шумна. Поблізу сажалкі тулілася лазня. У пяцідзесятых гадах за гэтую сажалку была цэлая вайна. Меліяратары хацелі яе асушыць. Але Міхал Ляпеха не дазволіў гэтага зрабіць. Паглыбіў трохі, расчысціў, і сажалка зажыла сваім жыццём. Аўтар праекта рэстаўрацыі Багушэвічавай сядзібы мастак В. Слунчанка таксама не абышоў яе ўвагаю. Паводле яго задумы на адным беражку будзе лавачка і кладка-масток.

Наведвальнікі змогуць у гэтым рамантычным куточку ўявіць, як праходзілі ў Кушыянах дзіцячыя гады Францішка Багушэвіча, свет яго гульні і забаў. Кушыянцы прыгадваюць яшчэ, што за сажалкаю, крыху воддаль, раслі маладыя дубкі, а ля самой яе праставала грэбля на Трыколі. Непадалёку была і студня з сахою і рыпучай стралою, якую тут называлі свірчняй. Пры студні на дубовых калодах драўлянае карыта з кругляка — для жывёлы.

ЛАБОК

Той, хто чытаў Багушэвічаву аповяданне «Сведка», мабыць, памятае, як яно пачынаецца.

Каруська, жонка селяніна, ад імя якога вядзецца расказ, — ранюсенька, ні свет, ні зорка, «яшчэ нават і дзярчач на балоце ні разу не дзёрнуў» — будзіць свайго гаспадары: «Юзук, Юзук!.. Ідзі ж ты, — кажа, — касіць на Лабок...»

Назва Лабок згадваецца ў аповяданні колькі разоў. Мы пацікавіліся ў кушыянцаў, адвольная яна ці мае якую прывязку да Кушыянаў. Размова пасведчыла, што ў гэтым аповяданні ўсё праўдзівае, усё з кушыянскага жыцця: і людзі, і іх імёны, і згаданы Лабок. Лабком кушыянцы называюць пакаты пагорак, які пачынае разбег ад ускрайку ўсё тых жа Ваўкелаў і сягае да Трахімоў. Гэта за Багушэвічавай сажалкай, праваруч.

Пра гэты Лабок у аповяданні сказана так: «...А той Лабок, каб ваша ведалі, — дык чысты лабок. Як пойдзеш касіць, дык сцімбіркі толькі дзылінкаюць ля касы ды казельчыкі скачуць, а сена толькі, сколькі валасоў вунь на галаве ў пана судзі (адзін лысы быў)».

Да гэтых слоў дадамо: з той пары, як пісаў Багушэвіч гэтыя радкі, сена на Лабку не прыбавілася ні на чуб. Па-ранейшаму тут дзылінкаюць пад касою сцімбіркі (цыб'е) ды казельчыкі (конікі) скачуць. Ну, а дзе гэтая мясціна — мы ўжо ведаем. Яна, між іншым, добра відаць кожнаму з падворку Багушэвічавай сядзібы. Як станет адганку з поўдня, дык і той Лабку увесь пер ад табою як на далоні. Кушлянцы прыгадваюць, што на гэтым Лабку, на ўс-крайку, паблізу шнуроў, раслі тры выносна старыя хвоі. На адной з іх, расказваюць, была выразана дата — 1812. Дзве з іх зніклі неяк непрыкметна. Самую ж прыгожую спілавалі ў 1950 годзе. Некаторыя кушлянцы надта яе шкадавалі, плакалі па ёй. Кажуць, пад яе часта хадзіў Багушэвіч. Цешылі гэтыя сосны сэрца ўсіх кушлянцаў. Яны надта ўпрыгожвалі Лабок.

КАПЛІЧКА

Пэўную гістарычную цікавасць на Багушэвічавай сядзібе мае і акуратненькая драўляная на чатырох круглячках пад гонтавай стрэшкай крыж-каплічка. Прытулілася яна пад экзатычнай лістоўніцай на скрыжаванні ялова-каштанавай прысады з

колішнім гмінным трактам. Каплічка — на мураваным падмурку. Перад уваходам у яе — пляскаты камень-парог. Мае яна няхіткую аздобу: з трох бакоў плоцік. З боку хаты і двара гэты плоцік разарваны невысокімі стаячкамі, якія імітуюць уваход у каплічку. Гісторыя гэтай каплічкі паводле сямейнай сагі нібыта такая.

Як вядома, пасля паўстання 1863 года царская адміністрацыя разам з духавенствам пачала, паводле выразу самога Ф. Багушэвіча, актыўнае наварочванне беларусаў-католікаў у праваслаўе. Гэты прымус, як і ўсялякі іншы, выклікаў вялікае абурэнне ў душы паэта. Ён яго выказаў у вядомым вершы «Хрэсьбіны Мацюка». Але не толькі ў ім. Паводле слоў Станіславы Тамашэўскай, свой пратэст ён яшчэ выявіў і пабудовай згаданай каплічкі. Каплічка была пабудавана за адну ноч. Паставіў яе паэт з бацькам і акалічнымі сялянамі, суседзямі. Гэта быў, на думку Багушэвічавай унучкі, доказ вялікай адвагі яе дзеда ў той трывожны, бяспраўны мураўёўскі час.

У сямідзесятых гады каплічка заняпала, пачала разбурацца. Рупны ахоўнік Багушэвічавай сядзібы Міхал Ляпеха разам з кушлянцамі паддадзілі яе, і яна зноў глядзіцца як новая, надае сядзібе якуюсь суладнасць і завершанасць.

У 1929 годзе каплічку замаляваў вядомы мастак Язэп Драздовіч. Гэты малюнак і дае нам уяўленне, як выглядала яна да рэстаўрацыі. На Драздовічавым малюнку мы яшчэ бачым пры ўваходзе ў каплічку крываваце нькі ядлоўчык, які пасадзіў сам паэт. Некалі каплічка была пафарбавана ў зялёна-шэры колер, імітуючы даўніну. Адзін раз папраўляў яе і Багушэвічаў сын Тамаш.

Дайшоў да нас і здымак каплічкі з 1938 года. З яго відаць: некалі ўсутык да левага ад дарогі яе кута падыходзіла сядзібная агароджа. Паэтавага ядлоўчыку на здымку ўжо няма.

СОНЕЧНЫ ГАДЗІННІК

Яго ў Кушыянах памятае шмат хто. Такога дзіва не было ні ў кога ва ўсёй акрузе, толькі ў Багушэвічаў. То і падзвіцда на яго прыходзілі не толькі кушыянцы-суседзі, але і сяляне з навакольных вёсак. Не міналі яго і падарожныя. Ён не адзін раз задавальняў іхнюю цікаўнасць, балазе месціўся на яловай прысадзе злева ад каплічкі на шырокім пні— дубовай калодзе мятровай вышыні і добра быў відаць з дарогі.

Змайстраваны ён быў надзвычай проста. На пні ляжала вялікая чыгунная

пліта з цьферблатам-шкалою з рымскімі лічбамі, падзеленай на градусы, і шпянём, які ў пагоднае надвор'е адкідваў на лічбы цень і паказваў час. Праслужыў гэты гадзіннік кушыянцам да 1915 года. Ішла першая імперыялістычная вайна. Недалёка ад Кушыянаў пралягла лінія фронту. У Багушэвічавай хаце размясціўся нямецкі вайсковы шпіталь. Новым гаспадарам было не да сонечных гадзіннікаў. Сядзіба спакваля запускалася, ніхто асабліва яе не даглядаў, і многае без догляду, з людской абьякавасці, паціху пачало занепадаць. Гадзіннік для чужынцаў таксама быў непатрэбшчынай. Нехта спачатку вывернуў шпень. Затым некаму перашкодай стала калода: мусіць, замінала руху. У першую ж імперыялістычную вайну праз Багушэвічаву сядзібу праехала мо з тысячу фурманак, возычы раненых. Як памятка пра той час, недалёка ад сядзібы, у нізавіне, якую тут называюць Вадацеч, застаўся нямецкі могільнік, парослы густым арэшнікам. Ад гадзінніка ж не засталася ніякага следу, нават невядома куды знікла чыгунная пліта. Кушыянцы выказваюць меркаванне, што, магчыма, яе дзе-небудзь прыхавалі Багушэвічы, у зямлю закапалі ці яшчэ дзе. Не магла ж яна струхлець ці згнісці. І ног не мае, каб збегчы куды. Ва

ўсякім разе кушыянам хочацца, каб на паэтавай сядзібе па-ранейшаму кідаў свой цень шпень сонечнага гадзінніка. І не так ужо, каб па ім час звяраць, — цяпер ва ўсіх хапае розных гадзіннікаў, — а дзеля памяці паэта, каб у Кушыянах усё было так, як за яго жыццём.

КАШТАНАВАЯ ПРЫСАДА

Францішак Багушэвіч вельмі любіў свае Кушыяны. Тут ён заўсёды пачуваў сябе легка, вольна. Гэтую раўнавагу, суладдзе надавала яму кушыянская прырода. Асабліва добра ён пачуваў, калі няспешна гуляў між каштанавай прысады, што адразу пачыналася за каплічкай і шыбавала адтуль да лесу. Ісці гэтай прысадай заўсёды настраёва і вабна, умеі толькі прыкмячаць яе харакство. Вось першыя каржакаватыя старыя каштаны. Між імі выглядваюць з травы буйныя, як сланечнікі, белыя рамонкі на высокіх ножках. Кожны з іх цуд! Дзе-нідзе трапляюцца і жоўтыя. У прысадзе сучішна, толькі таямніча, пра штось вечнае шапоча лістота. Трава абাপал высокая, у пояс. Над ёю, нібы грамафончыкі, буйныя, блакітна-сінія званочки. Яны сваім колерам асвечваюць спрэс аднастайна зялёны тра-

вяны дыван. Ад іх радасна воку і душы. Напаткаеш іх і нешта хочацца ім сказаць, прамовіць да іх як да жывой істоты. Бывае штось і скажаш. А бывае толькі вачыма ўсміхнешся і ідзеш далей. З травы выглядваюць сунічкі, трапляюцца сыраежкі і нават падасінавікі. Можна тут і баравіка падняць. У любую пару года гэтая прысада мае сваю вабу. Асабліва яна прыгожая ў маі, калі каштаны цвітуць на поўную моц. Тады тут такое харакство, што вачэй не адвесці. Здаецца, толькі б гэтай прысадай і шпацыраваў, наталяўся б гэтым цудам. Некалі яна была спрэе з адных каштанаў. Зараз тут шмат прагалаў. Іх месца захатілі бярозы, вішняк, дубкі, ляшчына. Усе яны самасейкі і растуць, як патрапіць: купкамі і па адным, далей і бліжэй ад дарогі. Каштаны ж высаджаны як пад шнурочак, роўненькім шарочкам. Паміж дрэвамі шэсьць-сем метраў. Больш-менш сваё пачатковае аблічча каштанавая прысада захавала на цэнтральным прамежку, праваруч. Тут ацалела аж цэлае прасла каштанаў. Паводле згадкі Станіславы Тамашэўскай садзіў гэтыя каштаны сам паэт. Садзіў кволенькімі дубчыкамі, а зараз вунь якія павырасталі прыгажунь! Мінае пяць-шэсьць хвілін нетаропкай хады, і каштанавая прысада прыводзіць нас да слыннай

кушлянскай Лысай Гары. Яна ад нас злева,
там, дзе прысада зліваецца з лесам.

ЛЫСАЯ ГАРА

Лысай Гарой у Кушлянах называюць
невысокі, пры дарозе, на ўскрайку лесу,
прадаўгаваты грудок. Чым жа ён славуць?
Расказваюць, што на гэтым грудку Багушэвічы
любiлі правiць розныя святы. Найчасцей
вясновыя і летнія. Гуканне вясны,
напрыклад, купалле. Улетку часта любiлі
бавiць тут час і Багушэвічавы госці. Бралі,
бывала, з сабою самавар, пiлі гарбату.
Гарэла вялізнае вогнішча, iграў грамафон.
Госці гаманiлі, спявалі. Было весела, шумна.
Надаралася, вяслоць гэтая не сцiхала
да самае ранiцы.

Некалі на Лысай Гары была альтанка.
Раслі тут тры выносныя сасны. Мабыць,
пад iх пошум і напісалiся радкі верша, якi
гэтак і называецца «Шумяць сосны».

На вяршынях сумна сосны
Зашумелі цiха,
Невясёлыя iх вёсны,
Бо наўкола лiха.
Бо наўкола пні, магілы,
Гора і няволя,
Вецер нiшчыць рэшту сiлы,

Рвуцца буры з поля...
І шумяць, нiбы сiроты,
Нiбы рэкі ў горах,
Бо не ведаюць, хто потым
Попел iх прыгорне?..
Iх дубы абаранялі,
Кожны — нiбы волат,
Грабы вежамі стаялі,
Людна было ўкола!..

Цяпер на Лысай Гары рэдка бывае
людна. Хiба якiя турысты сюды завітаюць,
грыбнiк зойдзе, цi каго дзядзька Мiхал
прывядзе ды раскажа, што даўней рабiлася
на Лысай Гары, як яна колiсь жыла. А так
тут пануе цiша і спакой. Але і ў гэтай дiшы
чуйнае сэрца можа ўлавiць даўно адшуганыя
гады і падзеі.

КАМ ЕНЬ ПАМ ЯЦІ

Хоць ён і далекавата ад сядзiбы, на
водшыбе, але нiхто з наведвальнікаў яго не
мiне, не абыдзе. Да каменя заўсёды пры-
вядзе ўсё тая ж маляўнiчая каштанавая
прысада. Праўда, каб патрапiць да валуна,
трэба мiнуць Лысую Тару, спусцiцца з
некрутога пагорка, прайсцi яшчэ трошкі
нiзiнаю — і па левую руку, на вясёлым,
суцiшным, сярод маладога хвойнiку сонеч-

ным прагале ляжыць тэты волат. Ляжыць нерухама, з немаведама якога часу. Расказваюць, што гэта была мясціна паэтавай самоты. Тут яго найчасцей бачылі аднаго. Бывала, прыйдзе, сядзе ў зацішку дзе-небудзь паблізу валуна ці на сам валун — пачне штось пісаць на сваіх паперах. Папіша-папіша і пад валун сваё пісанне схавае — была ў яго там такая схова, лёх. А пасля спакваля, нетаропка, заклаўшы рукі за спіну вяртаецца на сядзібу, нібы з пагулянкі. А як не стала гаспадара, прыйшлі сюды людзі — майстры-каменячосы, сябры, сям'я — і выбілі надпіс на тым валуне: «Памяці Мацея Бурачка». З той пары ідуць і ідуць да гэтага валуна людзі. Багушэвічавы сучаснікі прыходзілі сюды, паводле іх жа слоў, каб паплакаць па сваім заступніку. Нашы ж ідуць, каб прычасціцца сэрцам і душой да мясціны, што авеяна легендам!. Паводле адной з іх — у першую імперыялістычную вайну каля гэтага каменя чагось поркаліся немцы: скарб які шукалі ці яшчэ што. Скарбу знайсці не знайшлі, а камень у адным месцы, знізу, дынамітам папсавалі. Расказваюць, што і паперы якіясь з-пад каменя павыкопвалі. Але браць іх не бралі. Тыя паперы доўга валяліся ля каменя, шастаў іх вецер, мачылі дажджы. Кушлянец Сідора Ясевіч тыя паперы на свае

вочы бачыў, пасучы паблізу кароў. Падняў колькі аркушаў. Усе яны былі пісанья. Друкаваных не было...

Гэтую гісторыю пра Багушэвічавы вершы ў Кушлянах ведаюць усе. Яна вельмі ўзрушыла паэтэсу Дануту Бічэль-Загнетаву:

Аксамітам зелечка падасланы,
удумліва ўглядаецца ў блакіт...
Вось прыходзяць ворагі ў Кушляйы
і кладуць пад камень дынаміт.

Вершыкі ўзлятаюць, нібы пер'е,
з-пад ляснога каменя ў бязмер'е,
быццам камень той
знутры пушаны.
Ловяць іх знямелья Кушляны...

Надзвычай глыбока асэнсаваў Багушэвічаў камень другі наш паэт Мар'ян Дукса:

Сумысля, можа, колішні ляднік
цябе ўскаціў яа радасны пагорак —
бліжэй да сонца і бліжэй да зорак,
нікуды каб з вачэй-нябёс не знік.

Усё-ткі думаць хочацца: знарок
цябе ён недзе клапатліва вырыў,
з вялікай мэтай сярод іншых выбраў,
прынёс у край, дзе з'явіцца прарок...

Вясна тут сённа дыхае ў шчаку,
буае лапушыста месяц травень.
І ўсё вянчае натуральны камень
са словамі: «Мацею Бурачку».

Ніхто гадаць не будзе тут, чаму
такі валун узвысіла прырода,
і да сябе, і ад свайго народа
вялікаму абранніку свайму.

У 1983 годзе ўдзячныя кушлянцы паса-
дзілі каля каменя памяці паэта-земляка
шэсцьдзесят дубкоў. Кожны з іх сімвалізуе
пражыты песняром год.

Шэсцьдзесят дубкоў — шэсцьдзесят
гадкоў. Такі быў век песняра з Кушлянаў.

Узышлі паэтавы гады

У кушлянскі вечар малады.

А на кожным дубе ёсць гняздо,
а ў гняздзе віхураў сто.

(Д. Бічэль-Загнетава)

Гісторыя кушлянскага каменя, яго
летапіс, як бачым, доўжыцца.

ДУБЕЛІШКІ, ЛАПШКІ...

Пра Кушляны мы мусім ведаць усё ці
амаль усё: кожны камень, кожны лапik
зямлі, яго назву. Гэта ж усё наша гісторыя.

То якую ж найперш назву згадаць?
Можа, Дубелішкі — поле з раскідзістымі
волатамі-дубамі? А можа, Вадацеч ці
Лапішкі — доўгі пакацісты ўтравянены яр з
сухім рэчышчам між Багушэвічавай і
Ясевічавай сядзібамі?

Лапчыць сэрца сваёй мілагучнасцю і
назва Яляшка — цяпер чыстае поле, а
даўней — парослае маладзенькімі ялінкамі
— яляшкамі. То таму і такая назва.

Ну, а ці ведаеце вы, ці здагадваецеся,
якая мясіна ў Кушлянах мае назву
Падшаральнікі? Падшаральнікамі кушлян-
цы называюць узлесак за Дубелішкамі, за
дубелішскім полем. А наогул падшаральнік,
шарала — жорсткая, шчацінападобная
трава, сівец. У народзе яе яшчэ называюць
казліная барада, дзярніца.

А чым, скажыце, не назва Ройстры —
верхавае балота з хмызамі і травой.

Вакол Кушлянаў шмат лясоў, і кожны з
іх таксама мае адметную назву. Найблі-
жэйшыя з іх — Агульніца, Куплі, Пасека.
Затым ідуць Сякеркі, Паройсці, Залеглы
лес, Табары, Шатроўшчына, Мокрае... А
вось назвы палеткаў — Падкудзеркі,
Папярэчкі, Лабок, Шнуры, Ксянжацкае...

Усе гэтыя назвы — моўная творчасць
народа. Імі карысталіся не адно стагоддзе і
не адно пакаленне Багушэвічаў. Усе гэтыя

назвы часта гучалі ў іхняй гаворцы. Ведаў іх, безумоўна, і наш пясняр. Яны будуць жыць, пакуль будуць Кушыяны, пакуль будзе ў іх жыць памяць пра паэта.

АБОРА

Пра яе мо і няварта было б тут згадваць. Што возьмеш з аборы? Абора і ёсць абора. І напраўду, якую яшчэ можа мець цікавасць для наведвальнікаў Багушэвічавай сядзібы будыніна, у якой колісь зімвала яго жывёла?! І ўсё ж, як на гэта паглядзець...

Найперш, яна мураваная. Расказваюць, калі Багушэвіч распачаў будаваць абору, то нібы хацеў гэтым паказаць сваім суседзям, сялянам, што неабавязкова на гаспадарчую забудову пускаць лес, марнаваць дрэва. «Шануйце лес, — казаў ён. — Лясы сынам і ўнукам спатрэбяцца. А гаспадарчыя будовы можна рабіць з гліны, з сухога сучча і з камянёў, якіх у наваколлі Кушыянаў хоць забіся».

Такім парадкам, кушыянская мураваная абора — гэта нібы жывы прыклад паэтавай беражлівасці да іпрыроды. А яшчэ яна і сведка майстэрства тутэйшых муляраў і камянячосаў. Прыгледзьцеся да муроўкі: камяні і каменьчыкі з няцёсу

ўкладзены ў сцены старанна, ствараюць адмысловы камянёвы карунак. ГТрыгожая і яго каляровая гама.

Між іншым, на Багушэвічавай сядзібе даўно ўжо ўсё ахінута таямніцамі і загадкамі!. Мураваная абора — не выключэнне. Яна, як высветлілася, была для Багушэвічаў колісь неблагім патаемнікам. Расказваюць, што ў 1944 годзе, неўзабаве пасля вызвалення Кушыянаў ад нямецкай навалачы, да аборы, надвечар, пад'ехалі дзе фурманкі. Спыніліся ля замураванага ўваходу. Хто і калі яго замураваў — кушыянцы не памятаюць. Дык вось, незнаёмцы хуценька разабралі тую муроўку ў дзвярах, у пустцы між імі знайшлі шмат рознага добра. Пакуль людзі агледзеліся, яны пагрузілі тое добро на фурманкі і зніклі ў невядомым кірунку. Іх хацелі пераняць, але не ўдалося. Пасля гэтага незвычайнага здарэння ля аборы валялася шмат розных параскіданых папераў, кніг, партрэтаў, альбомчыкаў. Кушыянскія дзеці, мала разумеючы, што гэта такое, гуляліся з імі, марнавалі, нішчылі. І ўсё ж колькі здымачкаў, знойдзеных ля аборы, дайшло да нас.

Зараз Багушэвічаву мураваную абору чакае новае жыццё. У ёй, паводле праекта, распрацаванага ў Мінскім вытворчым

аб'яднанні «Белрэстаўрацыя», размесціцца музей гаспадарчага і дарожнага рыштунку.

Тут будуць вазкі, сані, брычкі, кроены, рознае рымарскае начынне. Экспанаты гэтага музея дадуць уяўленне наведвальнікам пра жыццё і побыт засцяпковага і простага люду ў паэтавым краі.

КУШЛЯНЫ ВАЧАМ І МАСТАКА

З дарэвалюдзых часоў сядзіба Мацея Бурачка стала месцам паломніцтва. Асвечаная Багушэвічавым імем, яна прываблівала і прываблівае шматлікіх сімпатыкаў яго творчага і грамадзянскага подзвігу. Тут пабылі Эліза Ажэшка, Цётка, Янка Купала, Уладзіслава Францаўна Луцэвіч; яшчэ раней — у канцы мінулага стагоддзя — яе брат Вінцэнт, а таксама акцёр трупы Ігната Буйніцкага Зыгмунт Абрамовіч і шмат хто іншы.

У пазнейшыя часы Кушляны наведалі Максім Танк, Пятро Глебка, Алесь Махнач, Заір Азгур. Кожны па-свойму прычашчаўся да гэтай зямлі. Памяць пра Кушляны пакінуў і мастак Язэп Драздовіч. Ён наведаў тэты край, гэты кут у канцы лета 1929 года. Набліжаліся трыццатыя ўгодкі з дня смерці вялікага песняра, і заходнебеларуская інтэ-

лігенцыя думала, як найлепей ушанаваць яго памяць.

Гэты клопат турбаваў і самабытнага мастака Язэпа Драздовіча. Вобраз паэта быў надзвычай блізкі і дарагі яму. Ён рана пазнаёміўся з яго пранікнёнымі творамі. Асабліва моцна ў душу Драздовіча запалі Багушэвічавы прадмовы да зборнікаў «Дудка беларуская» і «Смык беларускі». Якімсь агнём палілі яго юначыя сэрды словы-заклікі шанаваць усё роднае, дарагое, блізкае і найдаражэйшае — родную мову. Гэты агонь вечнай любасці да песняра і прывёў яго, нястомнага падарожніка, у кушлянскі край.

Чалавек з мальбертам, з алоўкам, з пэндзлем у руках для Кушлянаў не быў дзівам. Ужо ў канцы мінулага стагоддзя гэты кут наведвалі віленскія мастакі. Яны пакінулі нам замалёўкі суседніх сяліб — Ясевичавага двара, Шафнагелевага маёнтка. Паэтава ж сядзіба на іх аркушы не патрапіла. У 1894-1896 гадах Багушэвіч яшчэ будаваўся, яго сядзіба была ў рыштаванні. Аднак і яна дачакалася свайго ўшанавальніка.

Язэп Драздовіч у 1929 годзе працаваў у Навагрудскай беларускай гімназіі, выкладаў там маляванне. З Навагрудка ён і прывандраваў да Багушэвічавай сядзібы.

Дык вось якая яна песнярова зямля, кадыска яго натхнення! Пагоркавая, зялёная, уся пад шатамі старасвецкіх дрэў! Старасветчынай тут дыхала яшчэ ў тую пару ўсё. Нізкія, з прыземістымі стрэхамі вялізныя аборы, свірны, пуні шырока і ўладарна, нібы бабы-векавухі, парассядаліся на сваіх адвечных лапках. На кожным кроку абымшэлыя каплічкі, крыжы, студні са скрыпучымі сохамі і стрэламі. Адзін толькі Багушэвічаў дамок глядзеў неяк прыветна і весела. Яго і пачаў маляваць Драздовіч. Ён дакладна, да драбніц, перадаў нам песнярова жытло. Дамок яшчэ пад гонтаю, з двума комінамі, але ўжо раскідана веранда — яна была колісь праз усю паўднёвую сцяну: няма перш за ўсё той просценькай, вясёлай балюстрады з няхітрым разным арнаментавым узорам, засталіся толькі слупкі, дый тыя, здаецца, не ўсе, ды стрэшка над імі.

З малюнка відаць, што сядзіба атулена плотам; мастак занатаваў далёкім планам абрысы каплічкі і любімай Багушэвічавай алеі-прысады. Кідаюцца ў вочы і дзве невялікія цёмныя, дужкамі, плямкі на страсе. Гэта дахавыя, ці інакш, слухавыя акенцы. Нішто, ні адна дэталёў не засталася па-за ўвагаю мастака. Нават пянёк ад сонечнага гадзінніка не абмінуў.

Пра што ж думаў мастак, калі маляваў? Якія вобразы мроіліся яму?.. Дзённікі, нататкі той пары не ацалелі. Застаецца толькі праз развагі ды скупыя ўспаміны сучаснікаў аднаўляць яго задумы.

...Вось рука мастака акрэсліла два акенцы злева, затым сярэдняе, вялікае, венецыянскае. За першымі двума быў колісь гасцінны пакой — салон, тут паэт сустракаў гасцей.

За вялікім венецыянскім акном панавалі іншы настрой — засяроджанасць, удумлівасць. Тут быў рабочы кабінет. Тут апрацоўваліся вершы, пісаліся лісты сябрам, складаўся слоўнік беларускай мовы. Праз гэтыя вокны паэт глядзеў у далёкі і блізкі свет.

Язэп Драздовіч не толькі маляваў, але і гутарыў з кушыянцамі, распытваў у іх усё пра песняра, запісваў пачутае ў нататнік.

Хто ж жыў у тую пару з Багушэвічавых сваякоў у Кушыянах? З кім з іх ён мог напаткацца? Хто мог выйсці з хаты, заўважыўшы перад сваім домам мастака?

Як сведчыць паэтава ўнучка Станіслава Тамашэўская, пасля першай імперыялістычнай вайны Багушэвічы ў Кушыянах былі наездамі, прыязджаалі толькі на лета. Але ў 1929 годзе ўжо не было асабліва каму ездзіць. Хіба толькі Туня з сваім мужам

Янам ды іх хворым сынам Франакам ды Тамашовы дзеці. Самога Тамаша ўжо не было. Улетку гэтага ж года назаўсёды пакінула Багушэвічаў і белы свет Габриеля Шклённік, паэтава жонка. Так што заста-валася адна Туня. Гутарыў Язэп Драздовіч, безумоўна, і з іншымі кушыянцамі. Моцныя яшчэ былі Стась Альхімовіч, Пётра Каспя-ровіч, Сымон Клаўша, Вільгельм Невядом-скі... Усе яны памяталі Ф. Багушэвіча, не раз сустракаліся з ім. Пасля Язэп Драздовіч пра сваю вандроўку на Кушыяншчыну, пра свае ўражанні ад гутарак і сустрэч з кушыянцамі раскажа на жалобнай веча-рыне сёмага снежня 1930 года ў зале віленскага касцёла святога Мікалая. Тут жа ён пакажа і свае замалёўкі з гэтай ван-дроўкі. І сярод іх славутую, з 1863 года, у гонар паўстання, каплічку на Багушэві-чавай сядзібе, памятны камень-валун з вядомым надпісам лацінскімі літарамі: «Памяці Мацея Бурачка, 1900 г.» і сямейную магілу Багушэвічаў на Жупран-скіх парафіяльных могілках. Менавіта з гэтай замалёўкі мы маем уяўленне, як пачаткова выглядала Багушэвічова магіл-ка. На ёй бачым высокі дубовы крыж з двума вялікімі на ім вянкамі. З ніжняга вянка звісае канец вытканай стужкіпояса. Мусіць той, на якой былі выпісаны словы:

«Змоўклі песні твая, што іграў на дудцы»,
«Мацею Бурачку ад мужычкоў-беларусаў».

Ці былі яшчэ іншыя замалёўкі з Багушэвічавых мясцін у альбомах мастака —пра гэта мы не ведаем. Нават арыгіналы згаданых тут малюнкаў таксама пакуль не знойдзены. Мы карысталіся толькі рэпра-дукцыямі з кніжкі «Францісь Багушэвіч. Яго жыццё і творчасць», што выйшла ў 1930 годзе ў Вільні да трыццатай гадавіны смерці песняра.

У 1930 годзе, у пачатку лістапада, у Вільні Драздовіч завяршае вялікі, на суро-вым палатне, алейны партрэт Францішка Багушэвіча.

Паэтава постаць заўсёды была блізкая Драздовічу. У сваёй творчасці ён ішоў тымі ж шляхамі, што і аўтар «Дудкі беларускай». У іх было шмат агульнага. А найперш абодва шчыра рупіліся дзеля роднага народу. Роднаму народу яны аддалі ўвесь свой талент.

З БАГУШЭВІЧАВАГА ДОМУ

Амаль да апошняга часу па-за ўвагаю ўсіх заставаліся Багушэвічавы рэчы з яго хатняга побыту. Колькі іх, дзе яны, ці ацалелі наогул? Ніхто іх, як след, не

сістэматызаваў, не вывучаў. Але вось пачалі думаць пра стварэнне ў Кушлянах мемурыяльнага музея. Пачалі шукаць, дзе што ёсць. Прыгадалі — у Дзяржаўным музеі БССР захоўваецца сямейны альбом Ф. Багушэвіча, а таксама шматгранны з чорнага базальту са светлым прожылкам настольны прэс-камень. Зверху на камені, на вузенькай шліфаванай палосцы значацца ініцыялы Ф. Багушэвіча лацінскімі літарамі і дата «XII 1896». Гэтым каменем Францішак Багушэвіч прыціскаў паперы, кааі прадаваў на вольным паветры. У гэтым жа музеі з настольных Багушэвічавых рэчаў захоўваецца і невысокая, з празрыстага шкла, гранёная чарніліца. Побач з чарніліцай і настольны, у пазалоце, гадзіннік. Кажуць, некалі на ім была фігурка французскага паэта Беранжэ. Думаецца, Багушэвіч не выпадкова набыў гадзіннік з постаццю славутага француза. Мабыць, яму імпанавала творчасць, гэтага паэта. Ад колішняй кампазіцыі з фігуркай Беранжэ на гадзінніку засталася толькі гусінае пёрка. Стрэлкі на гэтым гадзінніку паказваюць дзесяць хвілін па першай.

Ацалела яшчэ і ваза з белага, з ружовым адценнем мармуру, з накрыўкаю, ды драўляная попельніца з якогасці лёгкага дрэва — пэўна, з ліпы. Апошнія дзве рэчы

— ваза і попельніца — знайшлі сабе прытулак пад страхою Ашмянскага краязнаўчага музея. Попельніца па баках аздоблена ўзорамі — дэкаратыўнымі галінкамі, кветачкамі і мае надпіс лацінкаю: «Друскенікі».

У Ашмянскім музеі ёсць таксама два мяккія нізкія фатэлі, абцягнутыя ўзорыстай, цяпер ужо пабяжыла, тканінай. Фатэлі з рухомымі мядзянымі колцамі на фігурных ножках. Тут жа высокі, амаль на чалавечы рост, дэкаратыўны круглы куткавы столік-кансолька пад звільныя кветкі з адной палічкай і выцягнутымі ўнізе ножкамі. Мае цікавасць і люстэрка з якогасці парфумнага трумо ці салоннай туалеткі. Люстэрка даволі прыгожа аздоблена разной чорнай аправай, па баках дзве, нібы свечачкі, разныя фігурныя стоечкі. У ашмянскім музеі захоўваецца і яшчэ адзін гадзіннік. Ён мае зверху ручку для пераносу яго з месца на месца, з накою ў пакой. Магчыма, гэта быў якісь дарожны гадзіннік. Цыферблат на ім таксама з рымскімі лічбамі.

Як бачым, тое-оёе з пабытовых памятак на Ф. Багушэвічу ўсё ж ацалела.

У Дзяржаўным музеі БССР экспануецца і Багушэвічава строгае, аздобленае рознымі ўзорамі і дэкаратыўным накладным картушам крэсла з плеченай спінкай і сядзеннем. Гэтае крэсла, мабыць, з паэтавага кабінета.

Крэсла з плеченай спінкай і сядзеннем ёсць і ў Ашмянскім музеі. Праўда, яно трохі інакш сканструявана. Да 1944 года ў Кушлянах бачылі і іншыя рэчы з Багушэвічавага дому. Напрыклад, драўляны ложкак. Жыхар Кушлянаў Піменаў апісаў нам яго так: «Быў ён з дубу. Цяпер такіх ложкаў не відаць. Выпуклыя, круглыя ножкі, са спінкамі і сценкай. На спінках на сярэдзіне разны ўзор, а ў ім вочка з белага каменю. Матрац-сяннік трымаўся на зашчапках, шленгах з засечкамі. На пярэдняй біле таксама пасярэдзіне быў узор з белым вочкам».

Купіў Піменаў гэты ложкак у Мальвіны Трусевічыхі. А Трусевічысе гэты ложкак далі Багушэвічавы ўнучкі, бо яна глядзела іхняга хворага і бездапаможнага стрыечнага брата Франака, Багушэвічавага ўнука.

З іншых Багушэвічавых рэчаў кушлянцы называюць яшчэ адзін драўляны ложкак, жоўтую шафку з трыма форткамі, крэданс — для посуду. Частка рэчаў — шафа і чорнае трумо — былі забраны ў вёску Асіпаны ў хату-чытальню. Але там надарыўся пажар.

Некаторыя рэчы з Багушэвічавага дому былі ў колішняга старшыні сельсавета Яхімовіча, але гэты старшыня даўно з'ехаў з Беларусі і дзе што ён дзеў, невядома.

У Марыі Дудэк ёсць срэбраныя лыжкі. Маці яе, Мальвіна Трусевіч, пра гэта мы ўжо згадвалі, даглядала Францішкавага ўнука, і пэўна, што гэтыя лыжкі ёй дасталіся ад Багушэвічаў.

Звесткі пра тое, якая была мэбля ў паэтавай хаце, даносяць да нас і старыя здымкі.

На адным з іх мы бачым самога песняра. Ён сядзіць на мяккай, даволі шыкоўнай, з хвалістай, на тры перакаты, спінкай канапе. Гэтую ж канапу мы бачым і на здымку пазнейшай пары. На ёй ужо Багушэвічава жонка з нявесткаю. За канапай вазоны з экзатычнымі пальмамі.

Пэўнае ўяўленне, як быў умэбляваны адзін кут з пакояў Багушэвічавага дома, дае нам і здымак паэтавага сына Тамаша. Тамаш разам з якойсьці асобаю сядзіць на фоне лёгкай шафкі. На шафцы мы бачым абрысы шкатулкі і згаданы тут гадзіннік з фігуркаю Беранжэ. Фігурка, між іншым, яшчэ цэлая, непапсаваная. І яшчэ дзве рэчы, вартыя нашай увагі, — мяккі, з аднаго, відаць, з канапаю гарнітура, фатэль на розных ножках і лампа-свяцільня на выгнутай, як шыйка ў лебедзя, дужцы. Лампа гэтая пры самых дзвярах.

Усе кушлянцы памятаюць, што ў Багушэвічавым доме было пяніна фірмы

«Мюльбах». Стаяла яно ў гасцёўні (салоне). Згадваюць і пра булькотны самавар, і Францішкаву стрэльбу — вісела за шафай з кнігамі, з ёй Багушэвіч хадзіў на паўстанне. Памятаюць і пра грамафон, і пра куфар, у якім ляжаў Францішкаў паўстанцкі мундзір.

Каштоўныя звесткі Станіславы Тамашэўскай. Яна прыгадвала, што ў гасцёўні між вокнамі, што выходзілі на веранду, стаяў столік з чырвонага дрэва. У куце — круглая, з чырвонай бляхі грубка. Каля яе — шафа з кнігамі. Над фартэпіяна віселі партрэты Ф. Багушэвіча і яго жонкі, намаляваныя мастаком Андрэілі. Гэта згадка пра рэчы толькі аднаго пакоя-салона. Станіслава Тамашэўская ўспамінала і пра некаторыя іншыя. Прынамсі, пра кухню сказала: там была сялянская цагляная печ, драўляная лесвіца, што вяла на паддашак. На паддашку ляжалі кнігі. Сярод іх былі і беларускія.

У памяці Станіславы Тамашэўскай срэбраны паэтаў кішанёвы гадзіннік з анэльчыкамі, які адмерваў гадзіны ўдарамі малаточкаў у мініяцюрныя званочки.

Не ўсе, на жаль, згаданыя тут рэчы ацалелі. Але тыя, што захаваліся, не могуць не ўразіць нас: гэтулькі мінула часу, гэтулькі падзей адшугала над Кушыянскім

краем, гэтулькі пажараў пранеслася над нашай зямлёй, а людзі ўсё ж такі збераглі нямала памятак па Багушэвічу. Гэтыя рэчы дапамагаюць уявіць побыт, у якім жыву паэт, зразумець яго час, эпоху, нават яго настрой, густ, душу.

КУШАЯНСКІЯ ДАРОГІ

Звычайна, у такіх невялікіх паселішчах, як Кушыяны, дарог няшмат: адна, што прыводзіць у вёску; другая — што выводзіць з яе. Ну яшчэ можа быць якая-небудзь на агароды ці лес. Большай патрэбы ў невялікага паселішча няма. Іншая рэч — Кушыяны. Тут цэлая сістэма дарог. Яна склалася яшчэ з тых часоў, калі на невялікіх грудках ціснулася некалькі панскіх маёнтачкаў, фальваркаў, аколц, засценкаў, і кожны гаспадар меў, апрача агульных, свае дарогі, свае прысады. І кожная з дарог мае сваю гісторыю, сваю назву. Найбольш біты праз Кушыяны шлях — дарога з Солаў у Куцавічы. Яе да сёння тут зрэдку называюць гміннай, як называлі пры Польшчы. Пачынаецца яна ў Солах, перасякае ў Асіпанах стары Віленскі тракт і працуе праз Гаўдзевічы лукаткамі, выгінамі, з пагорка на пагорак аж да Кушыянаў

Першых. Тут паварочвае паўз колішнюю сядзібу Сулістроўскіх. З кіламетр яна цянецца ўздоўж старасвецкіх прысадаў, затым увіваецца ў абсады дарожных хмызоў, вербалозаў, альхоўніку. Цяпер гэтых абсадаў няма. У сямідзесятыя гады дарогу расшырылі, падсыпалі — стала жвіроўка. Ля могілак яе павярнулі ўлева, бліжэй да поплава. Старая ж дарога праз пагорак пабегла да пагосту. Так што той, хто захоча прайсці далей тым шляхам, па якім хадзіў і ездзіў Францішак Багушэвіч, хай кіруецца на пагорак. Ну, а там ужо ўбачацца Кушляны. Праўда, да Багушэвічавай сядзібы ад могілак будзе яшчэ з вярсту. На гэтым шляху нас чакае стрэча з сядзібай колішняга Багушэвічавога суседа Ясевіча. Каля яе і захавалася метраў сто ці болей старых прыдарожных ліпавых абсадаў. Тэты прамежак шляху дужа вабны. Ён нібы вяртае нас на нейкае імгненне ў іншую стыхію думак, пачудцяў, уяўленняў. Далей Сольска-Кудавіцкая дарога ціснецца паўз прысады Маркоўскага, Багушэвічаву сядзібу, яго каплічку, браму, мінае адрыну і праз лагчынку нырае ў дубова-глогавую, з галыбенню, прысаду. Пра лес гэтай прысады мы ўжо згадвалі ў замалёўды «Багушэвічавы дубы».

За вабу і прыгажосць прысадаў на Сольска-Кудавіцкім шляху прамежак ад Асіпанаў да Дубелішак кушлянцы з любасцю называюць Белай Дарогай. Згадзіцеся, вельмі рэдкая і рамантычная назва. Пэўна, яна далкам колісь адпавядала свайму вызначэнню. Гэта, Кажуць, была не дарога, а песня.

Важнае значэнне мела для Кушлянаў у Багушэвічаву пару і тая дарога, што яднала іх са Смаргонню. Дарога гэтая ішла праз Стымонь і Студзянец, Бялкоўшчыну і Асінаўку, праз лагчыны і пагоркі, між вяёлых гаёў і лугоў, праз вірлівыя ручаінкі Акену і Гервятку — і таксама была вельмі вабная. Называлася яна Доўгая Дарога. Гэтую дарогу Францішак спазнаў з маленства. Бацька расказваў яму самыя неверагодныя гісторыі, якія надараліся тут з людзьмі. То каня нешта спудзіць, то нейкае невядомае ачмурэнне на падарожнага нойдзе, што ён і сам не ведае, што робіць, куды ідзе ці едзе. Бацькавы апавяданні модна ўражвалі Францішка. Шмат якія з гэтых дарожных апавяданняў пасля адгукнуцца ў яго творах.

І яшчэ адна дарога была надзвычай важная для Кушлянаў. Гэта стары Жупранскі шлях. Па ім Багушэвічам даводзілася хадзіць і ездзіць часцей, чым па якіх іншых.

Не было такога тыдня, каб хто-небудзь з Багушэвічаў не наведаў мястэчка. Гэтай жа дарогай ездзілі і на чыгуначную станцыю. У Жупраны кушляныцы бегалі за трыццаць — трыццаць пяць хвілін. Гэта была самая кароткая дарога. Большая яе частка ішла глухім лесам, які называўся Залеглы. З гэтага і дарогу называюць часам Залеглай... Шмат у Кушлянах і іншых дарог — на Лысую Гару, на Дубелішкі, на Ройстры, на Яляшкі і Лапішкі, на Вадацеч і Паройсці, на Трыколі і Рудалі... Па ўсіх іх хадзіў і ездзіў наш пясняр. Усе яны вядуць у Кушляны і з Кушлянаў. Праз усе іх Багушэвічы трымалі сувязь з блізкім і больш далёкім светам. Менавіта праз гэтыя дарогі па іх яны траплялі не толькі да Ашмянаў і Вільні, але да Гародні, Варшавы, Берліна, Коўны, Чарнігава, Нежына і шмат якіх іншых гарадоў і мястэчак. Гэтымі ж дарогамі Багушэвічы вярталіся і ў Кушляны, і яны ім пасля расстання здаваліся самымі мілыя, самыя родныя, даражэйшыя за ўсе дарогі свету.

ТРАХІМЫ

Праўду кажа прымаўка: хто шукае, той знаходзіць. Мне здавалася, што я ўжо няблага ведаю Кушляны, ведаю кожную паэ-

таву сцяжынку, кожны лапік, дзе ступала яго нага. Але вось надарылася пазнаёміцца з нашчадкамі колішніх Багушэвічавых суседзяў Марыяй і Юзафам Каспяровічамі, і яны адкрылі мне яшчэ адзін у Кушлянах кут — Трахімы, невялікае, хат на пяць, селішча паблізу паэтавай сядзібы. Калісьці ў гэтых Трахімах жылі Марысіны і Юзуфавы дзяды — Юзук і Каруся Каспяровічы. І вось высвятляецца, што Францішак Багушэвіч сябраваў з Каспяровічамі, часта заходзіў да іх. Бывала, зойдзе ў хату, сядзе на зэдаль, нагу за нагу закіне і пачынаецца між ім і Юзуком доўгая, разважная гутарка. А Юзук, трэба сказаць, быў добры апавядальнік. Як зачне штокольвек аповядаць, дык словамі карункі вяжа. Слова за слова ў яго чапляецца. Мог з гадзіну пра самую нязначнасць гаварыць. Іншы тое самае адным словам, адным сказам перадаў бы, а ён цэлы малюнак намярэжыць. Багушэвіча ў Юзуковых аповяданнях вабіў лад мовы, думак і разваг. Знешне гэта было нешта такое гуліваквядістае, што пераказаць можна, а перадаць немагчыма, а калі і перадасі, то ад гэтага застануцца адны бляклыя выжымкі, якія ўжо не хваляюць ні душу, ні сэрца. Тады Багушэвіч пачаў неўпрыкмет запісваць цэлыя кавалкі сваіх дыялогаў з Юзуком. Запісваў і смакаваў.

Ото ж гэта мова, ото ж гэта гаворка! Больш нічога ад Каспяровічаў Багушэвічу не трэба было, абы паслухаць іх. Праўда, гэтыя сціплыя Багушэвічавы жаданні выклікалі незадавальненне ў Юзуковай жонкі. Звычайна, калі прыходзіў Багушэвіч, яна пачынала нервавацца: «От зараз пан заладзіць на цэлы дзень... Тут самая праца, спраў не абабрацца. У полі ўсё гарыць... Сена ў чубы нязвязанае, а яны языкамі пра нешта менцяць. Ды яшчэ пра адно і тое самае ды па сто разоў. Толькі пан часу займае». Багушэвіч заўважаў гэтую Карусіну незадаволенасць і звычайна казаў: «Ты, Каруліна, не злуйся. Скажы толькі, колькі будзе каштаваць наша гаворка, і я людзей прышлю, і яны ўсё нагоняць, адробяць», — і працягваў далей сваю няспешную гамонку з ахвотным на слова, на размову Юзуком.

Улетку яны любілі калі-нікалі пасядзець у халадку, на вольным паветры, пад старой разгалістай, на чатыры верхавіны ліпай. Гаварылі пра рознае. Пра камяні, напрыклад, пра пчолы, пра тое жыццё, якое іх чакае. Марыя і Юзаф памятаюць іх дыялогі — вядома, з расказаў сваіх бацькоў. Нібыта Багушэвіч казаў Юзуку:

— От, Юзук, прыйдзе такі час, такая пара, што лес мой будзе не мой. І твой лес будзе не твой. Усё гэта будзе ўсіхняе. І

камяні ўсе з поля звязуць у крушні. Камень будзе такі дарагі, такі каштоўны, што ты пра гэта мо і не здагадваешся. Машыны яго пазвозяць. Мы гэтага мо і не прычакаем, а дзеці нашы, унукі прычакаюць...

У Юзука з Карусяй было трое дзяцей. Багушэвіч і з дзецьмі не мінаў нагоды пагаварыць. Асабліва яго прываблівала старэйшая — Гэля. Яна вельмі была жвавая, дасціпная.

Аднаго разу Багушэвіч прыйшоў да Каспяровічаў з сваёй кніжкаю, пачытаў Гэлі колькі сваіх вершаў, а тая і пытаецца:

— А скажыце, а хто гэтак хораша панаяпісваў?

Багушэвіч хітра прыжмурыў вока і адказаў:

— А вось акурат такі чалавек, як ты, Гэля! Вось вучыся... Вывучышся — і ты мо яшчэ і лепшыя вершы напішаш...

Тады ж Багушэвіч падараваў Гэлі сваю кніжку «Дудка беларуская».

...Шмат мінула часу з той пары. Змянілася не адно пакаленне кушлянцаў. Але ў людской памяці і сёння жывуць усе лепшыя праывы паэтавай душы, сярод іх і тыя, якія меў наш пясняр з Каспяровічамі. Ацалела на старой Каспяровічавай сядзібе ў Трахімах і тая ліпа, пад якой Багушэвіч гутарыў з Юзуком, чытаў яму свае беларускія вершы.

Праўда, бураю яе крыху разадрала, але свае красы і велічы яна з гэтага не вельмі страдiла. Старая разлапістая ліпа па-ранейшаму апавядае чуйным сэрцам пра тых мудрыя гамонкі, якія колісь вялі між сабою гаспадарлівы Юзук і яго дасціпны сусед і сьлінны паэт Францішак Багушэвіч. Між іншым, пад шатамі старой трахімоўскай ліпы Багушэвіч запісаў не адно народнае апавяданне, не адну песню, не адно паданне. Многія з іх патрапілі ў ягоныя кніжкі. Сярод іх і два народныя абразкі — «Сведка» і «Палясоўшчыкі». У іх мы лёгка пазнаём Юзука і Карусю Каспяровічаў, колішніх Багушэвічавых суседзяў з Трахімоў. Хто пажадае спазнаць іх бліжэй, пачуць іхнія жывыя галасы, раім перачытаць згаданыя абразкі — тады вам вельмі лёгка і цікава будзе вандраваць па Трахімах, яны не будуць для вас маўклівыя.

ТРЫКОЛІ

Калі давядзецца вам у задуменні хадзіць па Багушэвічавай хаце, аглядаць яе пакоі, не прамініце нагоды падысці да вялікага венецыянскага акна. Зірніце ў яго — і вам міжволі ўбачацца ўдалечыні за Ваўкеламі, сярод старасвецкіх дрэў абрысы акурат-

ненькага, на пагорках селішча. Гэта Трыколі, былая шляхецкая аколiца. У гэтых Трыколях за Багушэвічавым часам жыў вельмі кемны і паважаны чалавек — Сымон Клуйша. Ва ўсёй кушлянскай акрузе без яго не абыходзілася ні адна больш-менш важная падзея. Ці памёр хто, ці нарадзіўся, ці вяселле якое — усе па Клуйшу пасылаюць. Усе ідуць да яго, усе завуць яго, усе просяць: «Пане Клуйша, дапамажы!», «Пане Клуйша, парай»... І ён ахвотна раіў, кіраваў. Усюды, куды клікалі, ішоў. У такія дні толькі і быў чуваць спаважны Клуйшаў голас: «Кааіце гэтага парсючка! Гэтага бычка рэжце! А гэты хай сабе яшчэ гадуецца!»

Умеў ён кіраваць, умеў і ўсё абрабляць. Меў залатыя рукі. Бывала, за што ні возьмецца — кабанчыка абсмаліць ці сані зрабіць — дык так абробіць, што аж залюбуецца, аж загледзішся, ды яшчэ языком пацмокаеш. Рабіў ён усё акуратна, і сам вельмі ахайны і ўдалы быў чалавек. Не лгобіў нядбаліцаў і няўдаліцаў. Ладзіў ён і з Багушэвічамі, па-суседску не адзін раз заходзіў да іх.

Пра яго расказваюць такую, даволі цікавую гісторыю...

Нiбыта аднаго разу Багушэвічы садзілі бульбу. Поле было камяністае, а тут яшчэ і сохі не ідуць у зямлю, хоць ты плач: скачуць

па камянях, скрыгочуць, аж душу задзіраюць. Дык аратыя свой гнеў на валах выліваюць: тузаюць іх, крыгаць, дубцамі ды пугамі сцёбаюць. Кажуць, Клуйша доўга глядзеў на гэтае пакутніцтва, усё чакаў, што аратыя спахопяцца, дадуць якой рады сваім сохам. А тыя хоць сабе што — самі мучацца, потам абліваюцца і жывёлу мучаць. Тады Клуйша не стрываў, разлаваўся, а быў ён да ўсяго яшчэ рашучы, настойлівы чалавек, папраганяў парабкаў з поля, а іхнія сохі паламаў аб крушні. А сам дахаты пайшоў. Парабкі пабеглі, паскардзіліся Багушэвічу. Багушэвіч вельмі здзівіўся гэтаму Клуйшаваму ўчынку. Вырасьціў высветліць, што ж такое сталася з Клуйшам. Не будзе ж такі чалавек без дай прычыны сохі ламаць.

Багушэвіч так-сяк па кладках прабраўся праз Ваўкелы ў тыя Трыколі, а там Клуйша ўжо па двары ходзіць. Ходзіць спакойна, спаважна, нібыта нічога і не здарылася, нібыта нічога і не было.

Багушэвіч да яго:

— Што гэта ты, Сымоне, такое павырабляў?

А той адказвае:

— То пане Багушэвіч, навошта вашы людзі быдла мучаць? Сохі іхнія нікуды нявартыя. Трэба такія сохі мець, каб не

было чуваць, як яны ў баразну ідуць. Вось бярыце, пане ласкавы, мае, новыя, і садзіце сабе далей бульбу...

Гэтую гісторыю з сохамі мы пачулі ад сына Клуйшы — Уладзіслава. У маленстве чуў шмат сказаў пра паэта ад старэйшых людзей. Нарадзіўся ён у самым канцы мінулага стагоддзя, у 1899 годзе.

Сёння ў Трыколях ніхто не жыве. Але маляўнічыя трыколеўскія краявіды па-ранейшаму вабяць людское вока. Трыколі для Францішка Багушэвіча былі такія ж блізкія і дарагія, як і Кушыяны. Іх аблічча, іх малянак паэт насіў у сваім сэрцы ўсюды, дзе ён ні быў, дзе б ні жыў.

ТУТ ДАГАРЭЛА ЖЫЦЦЁ...

Мы расказалі, паважаны чытач, толькі пра адзін пакой Багушэвічавай хаты. А іх жа, нагадаем, было ўсіх шэсць. І кожны можа нешта сказаць нам пра песняра. Давайце на хвілінку зойдзем яшчэ ў спальню. У ёй прайшлі апошнія дні і месяцы нялёгкага паэтавага жыцця.

Што мы ведаем пра гэтыя дні? Колішняя Багушэвічава пакаёўка Аміля Цюлькевіч — яна між іншым глядзела паэта да самай смерці — расказвала:

— Прынясу яму есці. А ён трошкі з'есці і аддае: «Я хворы, мне ўсё баліць...».

Так, у пакутах, і праходзіў апошні год жыцця— 1900-ы. Паэт хварэў на ныркі. Найчасцей ён каратаў час у ложку. Адзінае, што яшчэ калі-нікалі цепліла яго вока, наводзіла на пэўны філасофскі роздум, дык гэта зыркя сполахі агню ў грубцы. У такія хвіліны вусны шапталі:

Дагарае рэшта вецця У пячурцы ў хаце.
І гаворыць нешта ў сэрцы: Так і з табой,
браце...

Зрэдку паэта выносілі на веранду, садзілі ў фатэль ля вазонаў, абкрывалі ногі якой коўдрай, і ён цешыўся сваім садам, Ваўкеламі, перад вачыма яго былі і Трыколі.

Але такія дні надараліся рэдка. Найчасцей жа ён ляжаў. Ацалеў малюнак з выяваю Ф. Багушэвіча на перадсмяротным ложку. На ім мы бачым збалелага, бездапаможнага песняра. У яго ўзгалоўі высокая гара падушак... Коўдра ссунута з грудзей... Правая схуднелая рука ляжыць на левай, выцягнутай уздоўж цела. Твар наверх да святла. Вочы прагнуць ухаліць апошнія праявы жыцця. А душа яшчэ тоіць надзеі на цуд. Ды цудаў не бывае.

Гэтую замалеўку зрабіў паэтаў сын Тамаш 15(28) красавіка 1900 года, у дзень смерці песняра.

ЖЫВУЦЬ КУШЛЯНЫ!

За Багушэвічавым часам назваю Кушляны аб'ядноўвалася некалькі фальваркаў і адзін засценак. Але жыццё на месцы не стаіць. Кожны дзень тут нешта мянялася і мяняецца. Якія ж Кушляны сёння?

Зараз гэта — самая звычайная, на пятнаццаць двароў, невялікая беларуская веска, палявая брыгада калгаса «Пяцьдзесят гадоў СССР». Да нядаўняга часу тут была калгасная ферма. Яна месцілася ў мураванай Багушэвічавай аборы. Догляд жывёлы на гэтай ферме быў асноўны занятак Багушэвічавых землякоў.

Першы калгас у Кушлянах арганізаваўся ў 1948 годзе і насіў ён тады імя Жданава. Калгасная кантора месцілася ў доме колішняга Багушэвічавага суседа Маркоўскага. У Багушэвічавай хаце ў гэтую пару жылі былыя арандатары яго сядзібы — Жаброўскія, Петрашэўскія... Усяго шэсць сем'яў, шэсць гаспадарак знайшлі прытулак пад страхой паэтавай хаты.

У пяцідзесятых гады шмат хто з караных кушлянцаў пераехаў у Польшчу. У Польскую Народную Рэспубліку пераехалі і колішнія Багушэвічавы суседзі: васьмідзсяцігадовы Станіслаў Альхімовіч, такога ж веку Зося Ясевіч, іхнія дзедзі, сваякі. Але, як кажуць, свята месца пустое не бывае. Адразу ж пасля вызваення Смаргоншчыны ад гітлераўскай навалачы ў Кушляны прыехалі жыць Гарыніны, Піменавы. Прыехалі з Калініншчыны, Смаленшчыны. Пачулі, ці хто падказаў, што на Беларусі вызваляюцца колішнія панскія фальваркі — і прыехалі. Напачатку жылі ў доме Шафнагелькі (Зосі Ясевіч), а затым разбудаваліся, разам з іншымі перасяленцамі заснавалі новую ў Кушлянах вуліцу. Перасяленцы з Расіі даволі хутка абжыліся, засвоілі тутэйшыя звычаі, мову, увабралі ў сябе розныя апазданні пра Ф. Багушэвіча, паданні і легенды гэтага краю. Ім у памяці і даўнейшыя кушлянскія краявіды.

Гэта ўсё вельмі важна, бо за апошнія гады гістарычныя краявіды Кушляншчыны надзвычай змяніліся. Зніклі некаторыя старыя дарогі. У 1987 годзе асушылі апошні лапкі Ваўкелаў, выкарчавалі астатні дуб, паўз Ваўкелы ўскрай поплава праклалі дарогу-жвіроўку, засыпалі студню паблізу сажалкі. Пазнікала з Кушлянаў старасвец-

кая гаспадарчая забудова: пуні, адрыны, свірны, старыя каплічкі, крыжы. А гіасля Вялікай Айчыннай вайны Кушляны заставаліся яшчэ амаль такія, якія былі за Багушэвічавым часам, некранутыя. Першапачатковае іх аблічча паціху пачало разбурацца ў сярэдзіне пяцідзсятых гадоў, калі з Кушлянаў пачалі вывозіць пакінутыя гаспадарамі дамы. Так, дыхтоўны Альхімовічаў дом, які стаяў побач з Багушэвічавым, перавезлі ў вёску Куляшы пад школу; Ясевічаў — за рэчку пад Соля; Мніховічаў — Багушэвічавага зядя — у Жодзішкі, на патрэбу МТС. Была пагроза і Багушэвічавай хаце. Яе хацелі таксама прадаць на зное. Знайшоўся ўжо і купец. Ды толькі не па кішэні аказалася яму Багушэвічава будыніна. А пасля нехта спахапіўся: «Што ж гэта мы робім, браткі?! Чый жа гэта дом? На што замахнуліся?! Адумаіцеся!»

У 1951 годзе вырашылі дагледзець паэтаву хату, зрабілі першы рамонт, гонтавую страху замянілі на ліставую, бляшаную. Аднавілі веранду. Праўда, не зусім адпаведную той, якая тут была даўней, але ў агуле вельмі падобную. Тады ж у паэтавым доме адчынілі бібліятэку. З гэтага ж году ў Багушэвічаву хату пераехаў жыць Міхал Ляпеха, які вось ужо амаль сорок гадоў,

без стомы, а дзядзьку ж Міхалу пад дзевяноста, руціца на паэтавай сядзібе, даглядае яе, каб нам, нашчадкам вялікага песняра, было дзе адчуць яго эпоху.

ПАКЛОН ПЕСНЯРУ

Шмат каго прывеціў дзядзька Міхал у Багушэвічавай хаце за гады сваёй працы. У 1972 годзе Кушыяны наведала Станіслава Тамашэўская. У 1983 годзе тут адбылося першае вялікае літаратурнае свята, наладжанае Смаргонскім райкомам партыі разам з маладзечанскай інтэлігенцыяй. Да іх далучыліся гродзенцы, мінчукі, ашмянцы. На жаль, гэтае свята пакуль не стала яшчэ традыцыяй. Тым не менш, Кушыяны нам усім дарагія, гэтак жа, як і Вязынка, і Мікалаеўшчына, Смольня, таму і не дзіва, што ў гэты кут ідуць і едуць з далёкіх і блізкіх краёў — сталыя і юныя, вучоныя і дзяржаўныя дзеячы, журналісты і пісьменнікі, аратыя і сейбіты, настаўнікі і мастакі. Усім ім хочацца пабыць на той зямлі, адкуль у гады беспрасветнай цемры і рэакцыі раздаўся мужны голас заступніцтва за Беларусь і беларусаў, за абяздоленага селяніна, за пагарджаную яго спрадвечную бацькоўскую мову. Пра гэта — шматлікія водгукі.

Мы ўсе выйшлі з Багушэвіча, ён быў адзін з першых, хто думаў аб народзе.

АДАМ МАЛЬДЗІС

* * *

Я нарадзіўся ў Кушыянах, поблізу фальварка, дзе жыў і пісаў свае бессмяротныя вершы Ф. Багушэвіч. Шмат чуў пра яго жыццё ад свайго дзеда, бацькі, цёткі, а таксама ад дачкі Ф. Багушэвіча Туні Мніховіч, якая вучыла мяне французскай мове. Шмат Багушэвічавых вершаў ведаю напам'яць і сёння.

За яго змаганне, за паляпшэнне долі селяніна, заняўбанага на Беларусі, няхай яму будзе вечная слава!

ЮЗАФ КАСПЯРОВІЧ,

Зялёна Гура (ПНР)

* * *

Нізкі паклон зямлі Багушэвіча і гэтаму старому дому, які да гэтага часу свеціць святлом мудрай паэзіі вялікага песняра.

Т. КАРОТКАЯ

Н. ГАРЭЛКІНА

В. КАРЫЦІЧ

(г. Мінск)

* * *

Даражэнькі Мацею Бурачок, незабыўны наш Францішак Казіміравіч!

Жывуць беларусы, мову сваю сцерагуць, памятаючы наказ Ваш: «Сцеражыце мовы сваёй, каб не ўмерлі».

Няўміручыя мы — Вашай спадчынай...

Благаслаўлены будзь святы куток Зямлі Беларускай!

А. КАЎКО,
Масква

* * *

Сённяшні дзень застаўся ў маёй памяці на ўсё жыццё. Збылася мая даўняя мара: я пабываў у доме Францішка Багушэвіча, творы якога добра знаёмыя мне з дзяцінства. Многія яго творы ведаю напамяць. Нам, яго землякам, дорага ўсё, што звязана з яго жыццём і творчасцю.

С. МІХНА, доктар,
Літоўская ССР

* * *

Нацыянальная святыня — куток зямлі Беларускай — Кушыяны — павінны стаць гонарам для кожнага беларуса, кожнага госьця, які да нас завітае.

Хлеб-соль вам, Кушыяны!

ЯНКА КАНЬШКА, г. Мінск

* * *

Няўмольны час многае змяніў тут, многае разбурыў, а многае і зусім схаваў ад нас. Але людзі захавалі шмат чаго...

Спадзяемся дажыць да тых шчаслівых гадоў, калі можна будзе наведаць багаты, сапраўдны музей Ф. Багушэвіча на яго ўзноўленай сядзібе. Ён заслужыў гэтага, наш мужыдкі адвакат.

Е. МАЦЮШ, настаўніца,
г. Мінск

* * *

Пры жыцці Багушэвіч хацеў ад нашчадкаў няшмат. Усяго толькі пачуць «дзякуй» ад тых, хто спадабае яго вершыкі. Але час і гісторыя паказалі, што паэтычны і грамадзянскі подзвіг, здзейснены Багушэвічам, значна больш велічны, чым уяўляў яго сам паэт. Таму гэтак рупяцца нашчадкі, каб памяць пра вялікага песняра беларускага народа была вечная.

© OCR: Камунікат.org, 2011 год
© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год
© PDF: Камунікат.org, 2011 год

ЗМЕСТ

Слоўка пра хату
Парк
Багушэвічавы дубы
Ваўкелы
Сажалка
Лабок
Каплічка
Сонечны гадзіннік
Каштанавая прысада
Лысая Гара
Камень памяці
Дубелішкі, Лапішкі
Абора
Кушляны вачамі мастака
З Багушэвічавага дому
Кушлянскія дарогі
Трахімы
Трыколі
Тут дагарэла жыццё
Жывуць Кушляны
Паклон песняру

© OCR: Камунікат.org, 2011 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год